

۱۳۷۱ هـ

خلع سلاح عراق

از منظر

حقوق بین‌الملل

www.ketab.ir

زهره سیدرضی

سردشناسه:	سیدرضی، زهره، ۱۳۳۲ -
عنوان و نام پدیدآور:	خلع سلاح عراق از منظر حقوق بین الملل / زهره سید رضی.
مشخصات نشر:	تهران: فرهنگ صبا، ۱۳۹۶
مشخصات ظاهری:	۲۹۶ ص.
شابک:	۵-۷۸-۷۰۴۹-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا
عنوان دیگر:	خلع سلاح -- عراق
موضوع:	حقوق بین الملل
رده بندی کنگره:	۱۳۹۶ خ ۸ ص / JZ ۵۵۸۸
رده بندی دیویی:	۳۲۷/۱۷۴۰۹۵۶۷
شماره کتابشناسی ملی:	۱۶۵۱۴۴۶

■ ناشر: نشر فرهنگ صبا

■ خلع سلاح عراق از منظر حقوق بین الملل

■ مؤلف: زهره سیدرضی

■ چاپ و صحافی: آوا

■ چاپ اول: ۱۳۹۶ ■ شمارگان: ۳۰۰ ■ شابک: ۵-۷۸-۷۰۴۹-۶۰۰-۹۷۸

■ قیمت: ۱۶۰۰۰ تومان

فهرست

۹.....	مقدمه
۱۱.....	مفهوم خلع سلاح
۱۳.....	چهار تمایز دای در خلع سلاح
۱۵.....	تاریخچه
۱۹.....	فصل اول
۱۹.....	عوامل مؤثر در تجهیز عراق به سلاح‌های کشتار جمعی
۱۹.....	عوامل داخلی
۲۰.....	۱- عوامل امنیتی و بازدارندگی
۲۰.....	الف: نقش بازدارندگی سلاح‌های کشتار جمعی
۲۲.....	ب: توهم بازدارندگی
۲۵.....	۲- عوامل سیاسی و اجتماعی
۲۵.....	الف: ضعف هویت ملی
۳۱.....	ب: مسأله اکراد عراق
۳۷.....	ج: شیعیان عراق
۴۱.....	۳- عوامل ژئوپلیتیکی
۴۲.....	تنگناهای ژئوپلیتیکی
۴۷.....	۴- عوامل ایدئولوژیکی
۵۲.....	عوامل خارجی:
۵۲.....	۱- دعاوی مرزی
۵۹.....	۲- نقش آمریکا در تجهیز عراق به سلاح‌های کشتار جمعی
۶۳.....	فصل دوم
۶۳.....	اقدامات قهرآمیز شورای امنیت برای خلع سلاح عراق

۶۴	۱- واکنش شورای امنیت در قبال اشغال کویت
۶۵	الف: تحریم‌های جامع مسالمت آمیز شورای امنیت
۷۴	ب: قطعنامه ۶۷۸ و مبنای قانونی آن (قطعنامه آخرین شانس)
۷۵	ج: رفع تجاوز و اعاده حاکمیت کویت:
۹۰	۲- اقدامات عملی شورای امنیت برای خلع سلاح عراق:
۹۰	الف: طراحی نهادهای بازرسی تسلیحاتی شورای امنیت برای عراق
۱۰۳	ب: تیم عملیاتی آژانس بین‌المللی انرژی اتمی:
۱۰۴	ج: اختلاف سبک بازرسی‌های آنسکام و تیم عملیاتی آژانس انرژی اتمی
۱۰۵	۳- تعلیق فعالیت بازرسان (انحلال آنسکام)
۱۰۹	الف: قطعنامه ۱۲۸۴
۱۱۳	ب: سازمان‌دهی کمیسیون آنموویک (unmovic)
۱۱۸	ج: تحریم‌های فرسایشی سازمان ملل
۱۲۵	فصل سوم
۱۲۵	نتایج بازرسی‌های عراق
۱۲۵	۱- اقدامات عملی آنسکام و تیم عملیاتی آژانس
۱۲۶	الف: دشواری بازرسی‌ها
۱۲۷	ب: بازرسی‌های آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در عراق
۱۳۱	ج: فرار و پناهندگی - بین کابل ۱۹۹۵
۱۴۲	۲- آنسکام و یافته‌های سلاح‌های شیمیایی عراق
۱۴۸	۳- آنسکام و یافته‌های سلاح‌های میکروبی عراق
۱۵۸	الف: سلاح‌های میکروبی تا چه اندازه موثرند
۱۵۸	ب: مجتمع‌های تولید عوامل میکروبی
۱۶۸	۴- آنسکام و برنامه‌های موشکی عراق
۱۷۳	فصل چهارم
۱۷۳	حمله بازدارنده یا بازرسی مسالمت‌آمیز
۱۸۲	۱- فعالیت در عرصه سازمان ملل (شکل‌گیری قطعنامه ۱۴۴۱)
۱۹۴	۲- آغاز بازرسی‌های آنموویک
۲۲۰	۳- گزارش بازرسان تسلیحاتی عراق به شورای امنیت
۲۲۹	فصل پنجم
۲۲۹	رسیدن به پرتگاه (ورود به مرحله پایانی بحران)

۲۳۱	۱- آیا برای اقدام نظامی قطعنامه شورای امنیت ضروری است.....
۲۳۵	۲- آخرین گزارش بازرسان تسلیحاتی عراق به شورای امنیت.....
۲۶۱	فصل ششم
۲۶۱	پس از جنگ.....
۲۶۱	۱- سلاح‌های ناپیدای کشتار جمعی.....
۲۶۵	۲- گروه ارزیابی عراق.....
۲۷۰	الف: عدم وجود ذخایر سلاح‌های کشتار جمعی در عراق.....
۲۷۱	ب: موفقیت رژیم بازرسی تسلیحاتی در عراق.....
۲۷۲	ج: رفتار عراق به سوء ظنها به آن کشور دامن زد.....
۲۸۳	نتیجه‌گیری
۲۸۵	فهرست منابع

مقدمه:

با حدوث حمله ۱۰ سپتامبر و تکوین دکترین امنیتی حملات پیشگیرانه^۱ و بازدارندگی پیشناز^۲ و تبع شکل‌گیری سیاست‌های ضد تروریستی، مجدداً پرونده زرادخانه تسلیحاتی عراق در دست کارگزاران سیاست خارجی آمریکا قرار گرفت. به رغم اینکه آمریکا در نخستین روزهای شکل‌گیری بحران عراق درصدد بود برای یکسره کردن کار صدام حسین با احراز پیش‌مناوی در یک ائتلاف منطقه‌ای و جهانی و بدون توجه چندان به مقررات بین‌المللی و اصول عملی، اقدام به مقاومت اعضای دائم شورای امنیت در این راستا موجب شد ابتدا واشینگتن به رهیافت حل جمعی این بحران بر پایه قطعنامه‌های سازمان ملل تن دهد بسیاری از صاحب‌نظران معتقدند که واشنگتن در تابستان ۲۰۰۲ تصمیم به اقدام نظامی علیه عراق گرفته بود و بازرسی‌های سازمان ملل متحد راهی برای پر کردن وقت تا زمان آماده‌گی کامل نظامی بود (۴ سپتامبر ۲۰۰۳)، زیرا پیشینه صدام در بکارگیری سلاح‌های شیمیایی، بی‌رحمی و بلندپروازی‌های هسته‌ای قبلی وی و مشکلاتی را که رژیم او برای روند بازرسی‌ها در سراسر دهه ۱۹۹۰ به وجود آورده بود در قالبی تهدیدآمیز و مجرمانه دیده می‌شد.

به طور کلی پس از رفع تجاوز عراق از کویت، خلع سلاح عراق از سلاح‌های کشتار جمعی و استقرار ترتیباتی دائمی بازرسی‌ها در آن کشور با هدف جلوگیری از فعال شدن مجدد برنامه‌های تولید سلاح‌های کشتار جمعی به محور اصلی اقدامات شورای امنیت در ارتباط با عراق تبدیل شد تا حداکثر اختیارات و توانائی‌هایی را که شورای امنیت در چهارچوب منشور ملل داراست، به نمایش بگذارد. همین موضوع نیز زمینه حمله آمریکا به عراق و سرنگونی رژیم بعثی صدام را فراهم آورد. شورای امنیت

1. Preemptive strategy

2. Forward Deterrence

به موازات تدوین برنامه‌های تهاجمی و بی‌سابقه برای خلع سلاح عراق از طریق توسل به تحریمی جامع و طولانی، تدابیری تحقیرآمیز را نیز در ارتباط با تأمین حداقل نیازهای اولیه مردم عراق و جبران خسارات ناشی از تجاوز عراق به کویت و... به رژیم صدام حسین تحمیل کرد.

هدف اصلی از این پژوهش این بود که آیا شورای امنیت توانست در ارتباط با خلع سلاح عراق با ترتیبات بازرسی‌ها، موفق عمل کند یا خیر و برای تحقق خلع سلاح عراق - چگونه عمل کرد و از چه ابزاری استفاده نمود. با این حال قبل از ورود به بحث اصلی و نظر به ویژگی‌های عراق در فصل نخست از علل گرایش این رژیم مبنی بر دستیابی به سلاح ای کشتار جمعی مورد بحث قرار گرفته است که از منظر عوامل مختلف (امنیتی، اجتماعی، سیاسی، ژئوپولیتیکی و...) مورد کنکاش قرار گرفته است.

در فصل دوم، شرح اقدامات شورای امنیت برای اخراج عراق از کویت پرداخته شده است که این اقدامات از آن جهت که زمینه را برای خلع سلاح عراق فراهم نمود. حائز اهمیت است. ترتیبی که برای خلع سلاح عراق از سوی شورای امنیت اجرا شد و ارکان فرعی لازم یعنی آنسکام و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی برای انجام این مأموریت به وجود آمد در این فصل مورد بحث قرار گرفته است در این فصل نشان می‌دهد که چگونه شورای امنیت شدیدترین و تهاجمی‌ترین تدابیر را علیه یکی از اعضای سازمان ملل اتخاذ نمود.

در فصل سوم به نتایج بازرسی‌های آنسکام و تیم عملیاتی آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و نیز کشفیات و دستاوردهای این دو نهاد بازرسی در رابطه با سلاح‌های کشتار جمعی عراق که به اخراج بازرسان در سال ۱۹۹۸ منجر شد و به بیان تعاملاتی که این دو نهاد بازرسی سازمان ملل با رژیم عراق داشتند، می‌پردازد.

در فصل چهارم به چگونگی تحولاتی که در عرصه سازمان ملل بعد از حوادث تروریستی ۱۱ سپتامبر به وقوع پیوست و بحران عراق را وارد مرحله تازه‌ای نمود در این فصل تحولاتی که منجر به صدور قطعنامه کلیدی ۱۴۴۱ شد و همچنین از سرگیری بازرسی‌ها و دستاوردهای مهم آن (بعد از چهار سال وقفه) می‌پردازد.

در فصل پنجم با نزدیک شدن احتمال حمله نظامی آمریکا و متحدانش، از تعارضات عمیق و گسترده بین اعضای دائم شورای امنیت در مباحث سیاسی و حقوق حکایت دارد که در ماه‌ها و هفته‌های منتهی به جنگ و نهایتاً بن‌بست شورا در ارتباط با صدور

مجوز حمله به عراق مورد بحث قرار می‌گیرد.

در فصل ششم که به ارزیابی وجود یا عدم وجود سلاح‌های کشتار جمعی عراق در آستانه حمله آمریکا به عراق پرداخته و میزان موفقیت‌های شورای امنیت و بازرسان سازمان ملل متحد در خلع سلاح عراق در دهه ۱۹۹۰ بحث شده است. و مرحله بعد از اشغال عراق و این موضوع که فقدان سلاح‌های کشتار جمعی عمدتاً نتیجه تحمیل رژیم بازرسی‌ها، معدوم‌سازی و اعمال مراقبت توسط سازمان ملل که با فشار نظامی آمریکا و انگلیس حمایت می‌شده بود و به چگونگی دلایل خطا کردن سازمان‌های اطلاعاتی می‌پردازد. همچنین به بررسی تحقیقاتی که از سوی آمریکا بعد از اشغال عراق انجام شد مورد بحث قرار می‌دهد.

سخن آخر آنکه، برخورد واجب می‌دانم که از زحمات بی‌دریغ و بی‌منت استاد گرانمایه و بزرگوار، جناب آقای دکتر میرعباسی و همچنین از زحمات استاد عالیقدر و بزرگوارم جناب آقای دکتر اوندی، لحاظ تشویق به چاپ این پژوهش سپاسگزاری نمایم و در نهایت از دختر عزیزم فاطمه قلی بیگیان که با دلسوزی در تایپ و آرایش نهایی متن، یاور و مددکارم بود، تشکر می‌کنم.

مفهوم خلع سلاح:

خلع سلاح به معنای دقیق آن به فرآیندی اطلاق می‌شود که در نهایت به امحای کامل تمام یا یک دسته خاص تسلیحات می‌انجامد^۱ و کنترل تسلیحات در معنای مضیق و سستی آن ناظر بر تعدیل کمی یا کیفی برخی از انواع تسلیحات می‌باشد. هانس جی مورگانتا اندیشمند معروف روابط بین‌الملل می‌گوید: «خلع سلاح عبارتند از تقلیل یا حذف برخی از سلاح‌ها یا کلیه آن جهت پایان دادن به مسأله تسلیحاتی»^۲. دایره‌المعارف بریتانیکا دربارهٔ خلع سلاح به چهار مفهوم اشاره می‌کند. ۱- انهدام یا کاهش تسلیحات کشوری که در جنگ شکست خورده باشد همانند

۱. Jeffrey M. Elliot and Robert Reginald, *The Arms Control, Disarmament, and Military Security Dictionary*, Oxford University Press, 1989, p. 272.

۲. هانس جی مورگانتا سیاست میان‌ملت‌ها، ترجمه احمد شیرزاده تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات امور خارجه ۱۳۷۴، ص ۶۳.

آنچه که در معاهده ورسای در مورد امحاء تسلیحات آلمان و هم‌پیمانانش تعبیه شد.
۲- موافقت‌نامه‌های دوجانبه خلع سلاح که در مورد مناطق جغرافیایی خاصی اعمال می‌گردند مانند موافقتنامه راش - باگوت که بین آمریکا و انگلستان در ۱۸۱۷ راجع به خلع سلاح دریایی منعقد شد.

۳- امحاء کامل همه تسلیحات، شبیه آنچه متفکران اتوپیایی و خیال‌پرداز به آن می‌اندیشند و یا گاهی اوقات از سوی دولت‌ها عنوان می‌گردد.

۴- کاهش و محدودیت در تسلیحات ملی براساس توافق‌نامه‌های بین‌المللی که از سوی مجامع بین‌المللی تهیه شده‌اند همانند آنچه که در جامعه ملل در گذشته و یا سازمان ملل در حال حاضر دنبال کرده و می‌کنند.^۱

دائرة‌المعارف آمریکا: خلع سلاح را عبارت از محدودیت تقلیل یا انهدام تسلیحات ملی یا انواع بخصوصی از تسلیحات و تنظیم و ترتیب استفاده از تسلیحات می‌داند، با این تعریف تمام تغییراتی که در وضع تسلیحات و قوای مسلح داده می‌شود با شرط اینکه در جهت تقویت آنها نباشد داخل در تعریف خلع سلاح است.

دیکشنری علوم سیاسی می‌نویسد خلع سلاح اصطلاح مبهمی است که هم به معنی نابودی تسلیحات است و هم درجه مختلف، محدودیت و کنترل تسلیحات را می‌رساند که ممکن است با اقدام یک‌جانبه یا چندجانبه براساس توافق یا بدون آن حاصل گردد و ممکن است جزئی یا محلی و یا عمومی باشد.

در سال ۱۹۵۶ کمیته روابط خارجی سال آمریکا «خلع سلاح» را عبارت از هرگونه برنامه یا سیستم محدودیت تقلیل و یا نابودی قوای مسلح که شامل تسلیحات و تجهیزات و سایر اقلام مثل پایگاه نظامی و بودجه نظامی باشد تعریف نموده^۲ مجله کانون و کلاً در مقاله‌ای با عنوان خلع سلاح در این مورد چنین نتیجه می‌دهد.^۳ در حقوق بین‌الملل عمومی اصطلاح خلع سلاح برای سه مفهوم کاملاً مشخص به‌کار می‌رود ۱- خلع سلاح دولت مغلوب ۲- الغاء کلی سلاح‌های جنگی در همه کشورهای جهان ۳- تقلیل یا نابود کردن تسلیحات ملی از طریق عهدنامه کلی بین‌المللی ...

1. Robert p.Gwinn and thers, Endy clopedia of Britanica, vd a4,15, Edition, p.21.

2. Encyclopedia Americana, 1966 vol4.

3. Henry w.Fordbs the strategy of Disarmament pablie offairs press washington 1962.p.3

۴. دکتر حسین نژاد «خلع سلاح» مجله کانون و کار شمار ۱۸ صفحه ۳۴.

به نظر می‌رسد هیچ‌یک از تعاریف فوق نمی‌تواند برای خلع سلاح کاملاً مناسب باشد در هر کدام با توجه به مثالی که به زبان می‌آورند نواقص وجود دارد و بهتر است با توجه به مذاکراتی که در سازمان ملل انجام گرفته خلع سلاح را در ابتدا به دو شکل خلع سلاح کامل و عمومی و خلع سلاح محدود تقسیم کنیم. شکل اول را برای انهدام همه تسلیحات در همه کشورها به کار ببریم و شکل دوم را برای متوقف ساختن سابقه تسلیحاتی و منع تولید و یا انهدام قسمتی از سلاح‌ها کمی یا کیفی یا در منطقه‌ای خاص مورد استفاده قرار دهیم.

چهار مایه بنیادی در خلع سلاح

۱- تمایز بین خلع سلاح و کنترل تسلیحات: خلع سلاح عبارتست از تقلیل یا حذف تسلیحات، اما کنترل تسلیحات عبارتند از تنظیم تسلیحاتی با هدف ایجاد نوعی ثبات نظامی.

۲- تمایز میان خلع سلاح عمومی و منطقه‌ای: در خلع سلاح عمومی همه دول ذینفع، در آن مشارکت دارند و هیچ‌یک از آنها تعداد محدودی از دول در خلع سلاح شرکت کنند خلع سلاح منطقه‌ای است.

۳- تمایز بین خلع سلاح کمی و کیفی: هدف از خلع سلاح کمی، تقلیل کلیه یا برخی از سلاح‌هاست. حال آنکه خلع سلاح کیفی، نقابل یا انهدام بعضی از انواع خاص تسلیحات است.

۴- تمایز میان خلع سلاح متعارف و غیرمتعارف: خلع سلاح غیرمتعارف هدف تنها سلاح‌های کشتار جمعی است، و در خلع سلاح متعارف تمامی تجهیزات نظامی به غیر از تسلیحات کشتار جمعی مورد توجه است.